

EGY KIS NYELVÉSZTI PRAGMATIKA

Érvelésemélet, 2019. április 13.

MI EGY KOMMUNIKÁCIÓS AKTUS CÉLJA?

- Hagyományos modell: azért mondunk valamit, hogy információt közöljünk
 - Ehhez a közlőnek mi érdeke fűződik?
 - A befogadó érdeke egyértelmű: meg akar tudni valamit.
 - Altruista alapokon nyugodna a kommunikáció?
- Alternatív modell: azért mondunk valamit, hogy célt érjünk el ezzel
 - Pl. a meggyőzés pszichológiai elmélete szerint: attitűdök megváltoztatása, befolyásolás, mentális állapotok megváltoztatása, stb.
 - Ehhez már világos érdeke fűződik a közlőnek is.
 - (És vajon a befogadónak?)

A HAGYOMÁNYOS ELKÉPZELÉS SZERINT

- elsősorban kijelentő mondatok vannak;
- ezek a mondatok a külvilágra vonatkoznak, arról tesznek igaz vagy hamis állításokat;
- a mondatbeli szavak a külvilágbeli tárgyra vonatkoznak (referálnak);
- céljuk a világ (objektivitásra törekvő) leírása.
- A mondatok szerkezetével a nyelvészet foglalkozik;
- a mondatokat alkotó elemek és a mondatok igazságviszonyaival a logika foglalkozik;
- az egyes elemek és a külvilág viszonyaival pedig a szemantika.

MILYEN INFORMÁCIÓT KÖZÖLNEK EZEK A MONDATOK?

- Engedd el, Anakin! Hagyd őt békén!
- Ellenem fordítottad Padmet!
- Te fordítottad őt magad ellen!
- Nem engedem, hogy közénk állj!
- A tébolyult dühöd és a hataloméhséged, az áll közétek. Térj magadhoz! Hagytad, hogy a Sötét Nagyúr megfertőzze az elméd, és azzá váltál, aminek az elpusztítására esküdtél fel!
- Ne próbálkozz, Obi-Wan! Átlátok a Jedik hazugságain! én már nem félek a sötét oldaltól... elhoztam a békét, a szabadságot, az igazságot és a biztonságot a birodalmamba.
- Miféle birodalmadba?!
- Ne kényszeríts rá, hogy megöljelek!
- Anakin, az én dolgom megvédeni a Köztársaságot, a demokráciát!
- Ha nem állsz mellettem, az ellenségem vagy!!!
- Csak egy Sith tárgyal végletekben... megteszem, amit kell.
- Megpróbálsz!

ÉS EZEK?

- (tanár → diák)
Nagyon zavar, ha valaki késik az óráról.
- (lány → fiú)
A lányok szeretnek virágot kapni.
- (anya → gyerek)
A dohányzás igen ártalmas az egészségre.
- (fiú → lány)
Túl félénk vagy ahhoz, hogy levedd a bikinifelsőt.

BESZÉDAKTUS-ELMÉLET

- (John Austin, John Searle)
- Azon kívül, hogy egy kijelentés *mond* valamit (*lokúciós aktus*),
- nagyon gyakran *csinál* is valamit (szándéka szerint) (*illokúciós aktus*),
- és néha állapotot *idéz elő* (szándéktól függetlenül) (*perlokúciós aktus*).

ILLOKÚCIÓS ÉS PERLOKÚCIÓS TARTALOM

	<i>Mit csinál?</i>	<i>Mit idéz(ne) elő?</i>
Nagyon zavar, ha valaki késik az óráról.	leszid	szégyenérzet
A lányok szeretnek virágot kapni.	felszólít	tettvágy
A dohányzás igen ártalmas az egészségre.	elrettent	aggodalom
Túl félénk vagy ahhoz, hogy levedd a bikinifelsőt.	provokál	bizonyításvágy

Az illokúciós aktus érdekesebb (ez a nyelvi megnyilvánulás sajátossága). A perlokúciós aktus esetlegesebb (ez a hatás sajátossága), ettől a továbbiakban eltekintünk.

MINDEN KIJELENTÉS MOND ÉS CSINÁL EGYSZERRE?

- Egyes kijelentések (szinte) csak közölnek valamit: *konstatív*.
 - „Csak egyetlen páros prímszám létezik.”,
„Japán fővárosa Tokió.”, „Bélának két nővére van.”
 - Persze ez kontextusfüggő! (Milyen körülmények között van ezeknek számottevő illokúciós tartalma?)
- Mások (szinte) csak csinálnak valamit: *performatív*
 - „Jó napot kívánok.”, „Ígérem, hogy tízre hazajövök.”,
„Köszönöm a virágot.”, „Gratulálok a kinevezésedhez.”,
„Bocsánat a tegnapiért.”, „Megbocsátok.”, „Kérem a sót.”
 - (Van-e ezeknek értelmes lokúciós tartalma?
igazságértéke?)
- A legtöbb kijelentés egyszerre mond és tesz is.

BESZÉDAKTUSOK (\approx ILLOKÚCIÓS AKTUS)

- *Asszertívum*: az aktus maga az, hogy valamit állítunk
 - Tág értelemben minden konstatív állítás asszertívumnak tekinthető
 - Szűkebb értelemben performatív kifejezések kellene: „Úgy gondolom, hogy...”, „Az a véleményem, hogy...”
 - Ha ilyet mondunk, mennyiben más, mint a puszta állítás?
- *Direktívum*: rávesz valamire, irányít
 - Kérések: „Kinyitnád az ablakot?” (\rightarrow kérdésnek is lehet!)
 - Parancsok: „Kérem a személyijét!” (\rightarrow ez sem kijelentés)
 - Ajánlások: „Én a helyedben nem mennék oda.”
 - Felszólítások, tanácsok, figyelmeztetések, stb.

- *Komisszívum*: elköteleződés jövőbeli cselekvés mellett
 - Ígéret: „A héten mindenképpen megadom a pénzt.”
 - Elfogadás: „A játék szabályai szerint fogok eljárni.”
 - Egyetértés, eskü, stb.
- *Expresszívum*: érzéseket, attitűdöket, szociális gesztusokat fejez ki
 - Gratuláció, dicséret: „Nagyon ügyesen megoldottad.”
 - Köszönet, bocsánatkérés.
 - Részvét, öröm, megbánás, csalódás, harag, stb.
- *Deklaratívum*: egy helyzet létrehozása a kimondás által
 - „Az ülést megnyitom.”, „Ezennel házastársak vagytok.”, „A hajót elkeresztelem Hableánynak.”, „Hadat üzenek az USA-nak”, „Elmehetsz a buliba”, stb.

MIKOR SIKERES EGY ILLOKÚCIÓS AKTUS?

- Legyen a lokúciós aktus sikeres (értelmes, érthető, világos).
 - „Bocsánat, hogy megbarkóztam a dunyikádat.” → ???
- Legyen megvalósítható az implikált cselekvés (főleg kommissívumoknál, direktívumoknál)
 - „Ígérem, hogy holnap feltámadok.”
 - „Arra kérlek, hogy szüless meg.”
- A közlő legyen abban a pozícióban, hogy a cselekvést képes létrehozni (deklaratívumok)
 - Mi van, ha Gipsz Jakab mondja Brad Pittnek, hogy:
 - „Ezennel feleségül veszek.”
 - „Öt év börtönbüntetésre ítélek.”

MILYEN SZEREPE VAN PERFORMATÍVUMKNAK AZ ÉRVELÉSEKBEN, VITÁKBAN?

- Asszertívum: álláspont kimondása, tézis megfogalmazása
- Direktívum: „Pontosítsd azt a meghatározást...”, „Ne kerüld ki a kérdést”, „Ne használd így a fogalmat”, stb.
- Komisszívum: „Elfogadom azt az előfeltevéseidet...”, „Nem tartom azt a módszert alkalmazhatónak”, stb.
- Expresszívum: racionális vitában ritka, de egyébként... („Örülök, hogy ezt mondasz”, „Sajnálattal olvasom azt az állásponyodat”, „Köszönöm az alapos kritikát”, stb.)
- Deklaratívum: ún. használati deklaratívumok: „ N_i jelentse azt, hogy...”, „A szabadság fogalma alatt azt fogom érteni, hogy...”
- (Ehhez majd lásd a pragma-dialektikai modellt később...)

GYAKORLÁS: MILYEN TÍPUSÚ BESZÉDAKTUSOK AZ ALÁBBIAK?

- Túl félénk vagy ahhoz, hogy levedd a bikinifelsőt.
- Túl félénk vagyok ahhoz, hogy levegyem a bikinefelsőt.
- Nagyon örülnék, ha levennéd a bikinifelsőt.
- Nagyon örülök, hogy levetted a bikinifelsőt.
- Ha feljössz hozzám, leveheted a bikinifelsőmet.

IMPLIKÁCIÓ

- (Paul Grice)
- Megegyezik-e az állítások tartalma a közölt információval?
 - Milyennek találod az X kurzust?
 - Hát, elég sokat nevetünk. A hangulatra nincs panasz.
- Elválnak egymástól:
 - az amit mondok, illetve
 - az, amit sugallok:
 - implikáció* (a sugallás aktusa),
 - implikatúra* (a létrehozott sugallmány)

EGYÜTTMŰKÖDÉSI ELV, MAXIMÁK

- Együttműködési elv: a beszélgetés elfogadott céljának megfelelően működj közre!
- Maximák (az elv speciális alkalmazásai):
 - **Mennyiség** maximája: épp annyit mondj, amennyit kell!
 - ne legyél se túl informatív,
 - se túl kevésbé informatív!
 - **Minőség** maximája: mondj igazat!
 - Csak olyat, amit igaznak vélsz
 - Csak olyat, amit kellően megalapozottnak vélsz
 - **Viszony** maximája: légy releváns! Csak a tárgyhoz tartozó információt közölj!
 - **Mód** maximája: légy érthető!
 - Kerüld a homályosságot, a kétértelműséget, ne legyél körülményes, legyél jól rendezett és jól struktúrált!

(EZ PERSZE NEM MINDEN...)

- Nyilván vannak egyéb maximák is: udvariassági, esztétikai, erkölcsi...
 - Bemutatom neked a feleségemet. Ugye egyetértesz, hogy milyen csodaszép teremtés?
 - Hát szerintem bűn randa.
 - Vizsgakérdés: Tudja bizonyítani ezt a tételt?
 - Válasz: Természetesen, mindez k^* -ra egyszerű...

(UDVARIASSÁGI MAXIMÁK)

- Tapintat: Hangsúlyozd a másik fél hasznát inkább, mint a kárát!
- Nagyvonalúság: Hangsúlyozd a saját károdat inkább, mint a hasznodat!
- Magasztalás: Dicsérd a másikat inkább, mint szapuld!
- Szerénység: Szapuld magadat inkább, mint dicsérd!
- Egyetértés: Hangsúlyozd az egyetértésedet inkább, mint az egyet-nem-értést a másik fél irányába!
- Szimpátia: Hangsúlyozd a másik felé a szimpátiádat inkább, mint az ellenszenvedet!

- (G. Leech)

HOGYAN HOZUNK LÉTRE IMPLIKÁCIÓT?

- **Megsértünk** bizonyos társalgási szabályokat
- Ugyanis a szabályokat lehet:
 - megszegni: simán nem tartom be, pl. hazudok
 - érvénytelennek tekinteni, pl. ha két maxima ütközik (minőség a mennyiség rovására: túl hosszú lenne...)
 - kibújni alóluk (nem válaszolok, visszautasítom a helyzetet)
 - stb. stb.
 - valamint *megsérteni/kihasználni*: azzal, hogy nem tartom be a szabályt, valamit sugallok a beszélgetőpartnernek

MIT IMPLIKÁLNAK A KÖVETKEZŐK? MILYEN MAXIMÁK SÉRÜLNEK?

- Jellemezd az érveléselmélet-órát!
- Túrhető.

- Szereted a feleségedet?
- Ez a kérdés feltételezi, hogy egyszerű válasz adható, holott a szerelem egy roppant komplex dolog, és persze bizonyos értelemben mindenképpen szeretem, de szerintem kár lenne azt megjátszani, mintha egy ilyen kérdést egy egyszerű szóval meg lehetne válaszolni.

- Hol voltál tegnap este?
- A Marsra utaztam űrállomást építeni.

- Kibékültél a feleségeddel?
- Milyen szép időnk van ma!

- Ajánlanád Kovács urat a szoftvercégünkhöz értékesítési igazgatónak? Mik a kompetenciái?
- Kovács úr például kitűnően tud főzni.

- Hol jártál az este?
- Voltam itt-ott, kint és bent, világosban és sötétben...

- Nézd, hullócsillag! Kívánsz valamit, Jancsi?
- Nem, Juliska, ugyanis nem látom be, hogy a kozmikus eredetű porszemcsék mozgási energiája által ionizált légköri anyagok fotonkibocsátása milyen összefüggésben állhat a pusztán önmagam számára deklarált céljaim megvalósulásával.

TÁRSALGÁSI IMPLIKATÚRA SIKERESSÉGI FELTÉTELEI:

- Mindkét fél tudatában van annak, hogy mit sugall a kimondott állítás.
- Feltételezik, hogy a másik fél is tudatában van.
- Feltételezik, hogy a másik fél is ezt feltételezi róluk...

- Mi a helyzet az alábbi példával?
 - Hú, de elszállt az idő, már lassan éjfél...
 - Igen, a jó beszélgetések alatt észre sem vesszük az idő múlását. Te mit gondolsz erről?
 - A hozzám hasonló kisgyerekes apukáknak ilyenkor már régen otthon illene lennie...
 - Valóban, az anyák számára ilyenkor nagy a teher, és nem árt segíteni nekik. Olvastam erről egy cikket...

BESZÉDAKTUSOK ÉS IMPLIKÁCIÓK

- Mi a baj az alábbi beszélgetésekkel?
 - Meg tudja mondani, hogy merre van a posta?
 - Igen, meg.
 - Szeretném megköszönni, hogy megettetted a macskát.
 - Rendben, akkor köszönd meg!
 - Hallottad, mekkora bánat ért engem a hétvégén?
 - Nem. És te hallottad, hogy vettem egy új kiskutyát?
- Hiába tartják be a Grice-féle maximákat, ha a lokúciós aktusra reagálnak, nem az illokúciósra
- Kivéve, ha éppen ezzel hoznak létre implikációt.

PRESZUPPOZÍCIÓK

- Előfeltevés: ahhoz, hogy egy állítás igaz legyen, egy másik (kimondatlan) állításnak is igaznak kell lennie
- Szarvas-érv (ókori görög szofisták):
 - Ugye amit nem veszítettél el, az megvan neked?
 - Igen.
 - Elveszítettél szarvakat?
 - Nem.
 - Akkor neked szarvaid vannak.
- (Az „elveszítettél” feltételezi, hogy korábban megvolt, és a „nem veszítettél el” is ezt preszupponálja)

- Egzisztenciális (létezési) preszuppozíciók:
 - „Hol voltál a gyilkosság idején?”
 - „A nővéremmel teáztam.”
 - Ahhoz, hogy a válasz igaz legyen, szükséges, hogy legyen az illetőnek nővére.
 - Minden határozott megnevezés létezést preszupponál
- Faktív (ténybeli) preszuppozíciók:
 - „Tudom, hogy te loptad el a csokimat.”
 - Feltételezi:
 - Volt csokim (egzisztenciális)
 - A csokimat ellopták (faktív)
 - A csokimat te loptad el (faktív)
 - „Meglep, hogy hülyének nézel”
 - „Sajnálom, hogy nem vagy velem őszinte.”
 - (Lásd majd: érvelési hibák – túl sokat állító kérdés)

- Állapotváltozásra alapozott preszuppozíciók:
 - „Gizi megszépült” → Gizi csúnya volt.
 - „Tibi meggyógyult” → Tibi beteg volt.
 - „A fiam elkezdett füvezni” → Eddig nem füvezett.
- Folytonosság, rendszeresség alapján:
 - „Még mindig vered a feleségedet?”
 - „Folytatod a hisztit?” „Megint be vagy szívva?”
 - „Te is bedólsz ennek?”
- Reláció kifejezése alapján:
 - „Visszaadod a pénzemet?”
 - „Boldogabb vagy, mint tavaly?”
 - „Olyan csúnya vagy, mint az anyád.”
- Stb, stb. (Maradjon intuitív szinten...)

ÁLLÍTÁSOK ÁRNYALÁSA PRESZUPPOZÍCIÓKKAL

- Túl kövér vagy ahhoz, hogy barlangtúrára gyere.
 - Még te is túl kövér vagy ahhoz, hogy barlangtúrára gyere.
 - Te még ahhoz is túl kövér vagy, hogy barlangtúrára gyere.
 - Még mindig (/ Már megint) túl kövér vagy ahhoz, hogy barlangtúrára gyere.
-
- A preszuppozíciók (csakúgy, mint az implikációk) kitűnő eszközei a manipulációnak: az implicit információt nehezebb kritizálni
 - Ellenszer: explikálás, visszakérdezés

EGYEBEK:

SZÓVÁLASZTÁS, FIGURÁLIS NYELVHASZNÁLAT, STB.

- „Az olasz férfiak hajlamosak nagy hangsúlyt fektetni külső megjelenésükre, és heves érzelmekkel reagálni a sérelmekre.”
- „A digó hímek piperkőcök és hisztisek.”
- „Csillát nem az eszéért szeretjük”
- „Norbi nem veti meg az alkoholt”
- Irónia, szarkazmus
 - „Köszönöm, hogy leöntöted az ingemet vörösborral, nagyon hálás vagyok érte.”

ÖSSZEFOGLALÁS

- Mindezek a kommunikációs jellemzők nem értelmezhetők a hagyományos modell keretei között, információ-közlésként.
- Nem megragadhatók a nyelvi szerkezet (nyelvtan), a formális igazságviszonyok (logika) és a jelentés (szemantika) segítségével.
- A döntő kontextus a nyelv *használata*: a használat szokásaiból, gyakorlati konvencióiból merítik az értelmüket.
- Ezzel foglalkozik a *pragmatika*.

GYAKORLÁS

- Keressünk beszédaktusokat, implikatúrákat, maxima-sértéseket, preszuppozíciókat, stb. az alábbi szövegben! Értelmezzünk pragmatikai keretben a megnyilvánulásokat!
-

- **Anakin Skywalker:** Láttam a hajódat. Miért jöttél utánam?
- **Padme Amidala:** Annyira aggódtam érted. Obi-Wan szörnyű dolgokat mondott.
- **Anakin:** Miket mondott?
- **Padme:** Azt, hogy átálltál a sötét oldalra, és hogy gyerekeket öltél.
- **Anakin:** Obi-Wan megpróbál ellenem fordítani téged!
- **Padme:** Csak aggódik értünk.

- **Anakin:** Értünk?!
- **Padme:** Tudja....segíteni akar neked. Anakin, mi más kell, mint a szerelmünk?
- **Anakin:** A szerelem nem tud megmenteni, arra csak az új hatalmam képes.
- **Padmé:** De milyen áron? Te jó ember vagy Anakin, ne csináld ezt!
- **Anakin:** Téged nem veszítelek el úgy, mint anyámat! Nagyobb hatalmam lesz, mint amiről egy Jedi akár álmodni merhet, és ezt érted teszem, hogy megvédjelek.
- **Padme:** Utazzunk el együtt. Élünk a gyerekeknek. Kérlek, hagyjuk itt ezt az egészszet, amíg még lehet!
- **Anakin:** Értsd már meg, nem kell most már elmenekülnünk innen! A Köztársaságban újra béke van. Erősebb vagyok a Kancellárnál is...legyőzhetem őt, ha akarom! Te meg én az egész galaxis urai lehetünk. Úgy lehet minden, ahogy mi akarjuk.
- **Padme:** Nem tudom elhinni. Obi-Wannak igaza van, más lettél.
- **Anakin:** Egy szót se akarok hallani többet Obi-Wanról. A Jedik ellenem fordultak, ne kövesd a példájukat!
- **Padme:** Nem vagy már önmagad, kedvesem, a lelkembe tiporsz. Olyan útra léptél, amin nem tudlak követni.

- **Anakin:** Talán Obi-Wan miatt?
- **Padme:** Nem, amiatt, amit tettél, és amit még tenni akarsz! Állj meg, fordulj vissza, Anakin. Szeretlek!
- **Anakin:** Hazugság! Együtt vagytok! Idehoztad őt, hogy megöljön!
- **Padme:** Nem! Anakin!
- **Obi-Wan:** Engedd el, Anakin! Hagyd őt békén!
- **Anakin:** Ellenem fordítottad Padmet!
- **Obi-Wan:** Te fordítottad őt magad ellen!
- **Anakin:** Nem engedem, hogy közénk állj!
- **Obi-Wan:** A tébolyult dühöd és a hataloméhséged, az áll közétek. Térj magadhoz! Hagytad, hogy a Sötét Nagyúr megfertőzze az elméd, és azzá váltál, aminek az elpusztítására esküdtél fel!
- **Anakin:** Ne próbálkozz, Obi-Wan! Átlátok a Jedik hazugságain! én már nem félek a sötét oldaltól...elhoztam a békét, a szabadságot, az igazságot és a biztonságot a birodalmamba.
- **Obi-Wan:** Miféle birodalmadba?!
- **Anakin:** Ne kényszeríts rá, hogy megöljelek!

- **Obi-Wan:** Anakin, az én dolgom megvédeni a Köztársaságot, a demokráciát!
- **Anakin:** Ha nem állsz mellettem, az ellenségem vagy!!!
- **Obi-Wan:** Csak egy Sith tárgyal végletekben....megteszem, amit kell.
- **Anakin:** Megpróbálsz!
- **Obi-Wan:** Rosszul tanítottalak, gyenge maradtál!
- **Anakin:** Tudhattam volna, hogy a Jediknek csak a hatalom kell!
- **Obi-Wan:** Anakin, Palpatine főkancellár egy szörnyeteg!
- **Anakin:** Én nem őt látom szörnyetegnek, hanem a Jediket!
- **Obi-Wan:** Akkor neked véged!
- **Anakin:** Készülhetsz a halálra, Mester!
- **Obi-Wan:** Vége Anakin! Vert helyzetben vagy!
- **Anakin:** Alábecsülsz az erőmet, Obi-Wan!
- **Obi-Wan:** Ne próbáld meg!
- **Obi-Wan:** Te voltál a Kiválasztott! Az volt a dolgod, hogy elpusztítsd a Sitheket, nem hogy közéjük állj! Hogy egyensúlyt hozz az Erőbe, nem hogy sötétségbe taszítsd!
- **Anakin:** Gyűlöllek!
- **Obi-Wan:** A testvérem voltál Anakin. Szerettelek!

